

Zay Orsolya

Kora újkori magyar női viselet

„jóféle gyöngyből csinált virágokkal sűrűn megrakva”

A magyaros viselet a nemzeti büszkeségünk része, magyarok és külföldiek számára is egyértelmű, miről van szó, amikor pártás-szoknyás női viseletet vagy a férfiak számára jó kiállást biztosító atillát látunk. De vajon honnan eredhet ez a kivételesen szép, a külföldiek számára is jellegzetes férfi és női viselet? Elsősorban a 19. századi „nemzeti ébredés” eredményeként alakult ki, de gyökereiben késő reneszánsz elemek is jócskán akadnak. Maga a forma a 15–16. században alakult ki, érdemes körüljárunk tehát, mit örököltünk a késő középkor embereitől. Amikor felkértek a téma bemutatására, ezen a pár oldalon, el kellett gondolkodnom, hogyan is tudom a kedves olvasónak bemutatni, mivel is foglalkozik egy török koros viseletkutató, ezért úgy döntöttem, hogy a viseletek mellett megkísérlem összefoglalni, hogyan is jutunk el a „tárgyaktól az emberig”.

A viseletkutató nem csak maguknak a ruhadaraboknak, a formáknak, szabásvonalaknak az eredetét, formai változását, jelentését követi nyomon. A ruházattal és textilekkel foglalkozó régészek, történészek és művészettörténészek a ruházatot mint társadalmi, gazdasági, kulturális tényezőt vizsgálják. Így elmondhatjuk, hogy szinte minden érdekel minket, ami a ruhához kapcsolódik: a felhasznált alapanyagok előállításától, felhasználásától a készítőkön, bedolgozó iparágakon keresztül addig, hogy ki, mikor és miért hordott egy adott ruhadarabot vagy egy komplett viseletet. Ebből adódik, hogy egy kutatónak, nagyon sokféle forrást kell használnia, ha a megfelelő választ keresi a feltett kérdésre.

Kora újkori magyar nemesi férfiviselet

Borkereskedő viselete

A KORA ÚJKORI MAGYAR VISELETEK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Mit mutat meg a ruha?

A 21. századi ember számára a reggel egyik legmeghatározóbb mozzanata az aznapi öltözék kiválasztása. Azonban azt is látnunk kell, hogy azokhoz képest, akik a 20. század előtt születtek, minket sokkal kevésbé kötnek meg a társadalom szigorú elvárásai, vagy akár törvények, rendeletek. Ennek ellenére a magunkon viselt öltözet így is sok mindent elárul rólunk. A néprajz tudománya megfigyelte azt a jelenséget a 19–20. században, amit a kora újkori ember is láthatott saját korában: ránézve a másikra azonnal tudott „olvasni” a másíkról, a viselete alapján. Meg tudta állapítani, hogy az előtte álló hány éves, milyen a családi állapota, milyen felekezet és milyen náció tagja vagy honnan, melyik régióból érkezett. De ennek a jelenségnek az eltűnését, formálódását is jól dokumentálták a néprajzos kollégák: a 20. század nagy változásai között tartják számon az úgynevezett „kivetkőzést”, mely az addig hagyományosan viselt, tájjellegű, több száz év alatt kialakult viseletek elhagyását, az ipari termelésből, áruházakban megvásárolható ruházatra való áttérést jelenti a paraszti rétegnél. Innentől kezdve a viseletek „konzerválódtak”. Olyanná váltak, mint egy pillanatkép: megőrzik őket akkori állapotukban, amikor felhagyott a modern ember a tradicionális viseletek készítésével, hordásával.

Katonai viselet fegyverekkel

Kora újkori nemesi pár viselete

Milyen forrásaink vannak?

Ha viselettörténetről szeretnénk adatokat gyűjteni, akkor többféle tudományterület sokféle forrását használhatjuk. Ez egyben jó és rossz is a kutatók számára: ezernyi megközelítésből vizsgálódhatunk, de emiatt rengeteg forrást kell átnézni, amelyek között lesznek tételes felsorolások és olyanok is, amelyekben 100 oldal átolvasása után akadunk egy vagy két érdemi információra. Lássuk, milyen forrásokkal dolgozik egy kora újkori viseletkutató!

Amennyiben a tárgyak felől közelítünk, úgy a régészet, az egyik legfontosabb forrásunk. Szerencsére a 16–17. századból származnak a Kárpát-medencében az első nagyobb darabban vagy egészben megmaradt ruhaleleteink, ráadásul nem egy-két darabról, hanem több tucatról beszélhetünk. Tehát a régészeti textilek mind a földből, illetve kriptákból, halotti ruhadarabokként kerülnek újra napvilágra.

Már az 1800-as évekből ismerünk ilyen feltárásokat, de akár napjainkban is előkerülhetnek templomból több száz éves bolygatatlan kripták, ahogy történt ez 2010-ben Sopronban a ferences templomban, 2019-ben Bánffyahunyadon vagy 2020-ban Jákon. A ruhadarabokat restaurátorokkal együtt emelik ki a kutatók, és együtt dolgoznak azon, hogy a „romokból újra ruhák” legyenek. A régészeti megfigyelések fontosak a ruhadarabok szabásán kívül is: innen tudhatjuk, hogyan viselték a ruhát pontosan, melyik ruhadarab milyen korú, nemű halottra kerülhetett, vagy milyen szokások miatt helyezték el úgy a halottat, azokkal a tárgyakkal, amelyeket megtaláltak az adott lelőhelyen. Emellett szerencsés esetben gyűjteményben is

találunk ruhákat: ilyen az Esterházy-kincstárban megőrzött női és férfiruhák egy része, melyek természetesen a reprezentatívabb darabok közé tartoznak, hiszen az egyik leggazdagabb főúri család tagjai viselték azokat. Érdemes volt tehát a ruhát több generáción keresztül örökíteni nemesek, de még a parasztok között is. Ebből is láthatjuk a ruházat a társadalmi jogállást tükrözte. Emellett érdekes lehet számunkra, hogy bizony nem a mi fogyasztói társadalmunk gondolkodását követi az örökítés szokása: a ruha érték volt.

A kora újkori Magyar Királyság a török miatt nagyon nehéz politikai, gazdasági és társadalmi helyzetben volt, mégis a ruhákon keresztül bepillantunk a korszak gazdagságába. A hölgyek 3-4 métert magában foglaló gyöngyökkel, fémszálas csipkével díszített bársony és selyemszoknyákat, elöl kapcsos vagy kézzel szőtt zsinórral összehúzott ruhadereket, finom patyolat ingeket és kötényeket viseltek. A lányok haján a népi hagyományban megmaradt pártát láthatjuk, apró ötvösremek boglárókkal, a szegényebbek pedig ezeket utánozva fémdrótból, gyöngyökkel készítették egyszerűbb változatokat. A férjes asszonyok hajukat különböző divatos kontyokba rendezhették, melyre finom textilből készített vagy csipkéből kidolgozott főkötőt helyeztek. A férfiak ekkor kezdték el először viselni a huszáregyenruhákban megmaradt dolmányt és mentét. Ekkor még sokkal hosszabb változatokat hordtak, kevesebb zsinórral, de annál több arany- és ezüstszállal szőtt szalaggal, vagy akár a posztó és bársony felületére varrt apró ékszerekkel.

„lá-
t o m
minden esztendő-
ben új-új mód, avagy amint
az német mondja, náj módi vagyon,
úgyhogy mentől inkább szegénye-
dünk, annál nagyobb titulusra és
cifrább paszamántos köntösök-
re vágyunk...” Apor Péter: *Me-
tamoprhosis Transylvaniae,
azaz Erdélynek változása.*

Polgári pár viselete

A korszak a kézzel írt és a nyomtatott szövegekben is bővelkedik. Ráadásul nemcsak a középkorban „világnyelvként” használt latin, illetve a politikai helyzet miatt a német szövegekre kell támaszkodnunk, hanem magyar nyelvű források is bőven a rendelkezésünkre állnak. A történeti források között megkülönböztetünk írott és képi forrásokat: itt magánnaplókkal, a korszakban már divatos olvasás miatt, népszerűsítő röplapokkal vagy akár igazi szabásmintakönyvekkel is számolhatunk. De akár a metszetkészítők által szórakoztatónak szánt kártyapaklik és a térképek margóján látható viseletképek is hasznosak lehetnek. Érdekes a magán jellegű források köre, amelyek között hozományjegyzékek, halotti leltárak, hagyatéki iratok, végrendeletek, naplók, útleírások is szép számmal akadnak. Ebben az esetben láthatjuk igazán, mit gondolt a korabeli ember a saját viseletéről, hogyan illik kinézni, ha kimegyünk az utcára, vagy mi a különbség egy hajadon és egy férjes asszony ruhája között.

A régészet és a történelem társtudományai is segítségünkre lehetnek, hogy jobban megértsük, hogyan működött a török kori ember társadalma. Van

„Az dolmányon nem voltak olyan sűrű gombok, azok is egy dolmányon nem voltak többek tizenkét gombnál: az ezüstgombot, mind aranyozva, mind fejéren, abban az időben igen viselték...”
Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae, azaz Erdélynek változása.*

„Nem volt akkor ráncban szedett, egész mellyű ingek az asszonyoknak, hanem az ingek elöl meg volt hasítva, annak kötője volt, s úgy kötötték meg az nyakoknál, mert akkor éppen az nyakokig volt fel az ingek, nem bocsátották úgy zsbívásárra az csecseket szemtelenül, mint az mostani asszonyok és leányok...” Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae, azaz Erdélynek változása.*

nak olyan társadalmi jelenségek, melyek nem a korhoz, hanem az alapvető emberi viselkedéshez kötöttek, emiatt a néprajz és a szociológia által megfigyelt jelenségek is válaszokat adhatnak a régészek számára. Egyik jó példa erre, a szépségideál kérdése: mit látunk szépnek? Ezt vajon a természet határozza meg vagy a társadalom által belénk nevelt jelenség? A biológiai szabályszerűségek mellett a társadalmi közegetől tanuljuk, hogyan látunk szépnek valakit, ezért változik koronként a női és férfi testkép, és ezáltal a ruházat is. Néha ez nagyon szélsőséges formában is meg tud nyilvánulni. Például a hun korban szépnek látták az ún. torzított koponyát, Kínában pedig sok száz évig elköttették a kislányok lábát, hogy kicsi maradjon a lábfej. A kora újkorban pedig hódító útjára indult a fűző, mely egészen a 20. század elejéig általános viseleti elem maradt a nők körében, nagyon sok társadalmi rétegnél.

Úgy gondolom a fentiek rámutatnak arra, hogy a gyönyörű anyagok, mesterien elkészített ékszerek sokkal több információval szolgálnak számunkra: közelebb kerülhetünk Balassi Bálint, Dobó István vagy Lorántffy Zsuzsanna gondolkodásához. Megérthetjük, milyen hagyományok között nőhettek fel, és milyen társadalmi háttér befolyásolhatta őket döntéseikben. Amellett, hogy a régi tárgyat nagyra becsüljük, megőrizzük, hiszen nekünk, régészeknek, történészeknek ez a munkánk, az értelmezésük, a „megszó-laltatásuk” is ugyanolyan feladatunk, mert így érthetjük meg igazán egy korszak történetét.

A fotókat Mónos Gábor készítette.